

ПЕДАГОГІКА

DOI: 10.31548/hspedagog14(4).2023.8-13

УДК 378.4:316:502

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ІДЕЙ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ

БАБКОВИЧ Р. Я., аспірант кафедри педагогіки

*Національний університет біоресурсів і природокористування України*E-mail: r.babkovych@nubip.edu.ua

Анотація. Екологічна культура як розділ науки і комплексна характеристика особистості та її поведінки у соціумі має складний генезис, етапи її формування одночасно пов'язані з розвитком людської цивілізації від етапу зародження продуктивних сил і до сьогодення. Екологічна культура особистості фахівця, особливо того, діяльність якого пов'язана із перетворенням навколишнього середовища, є соціальним замовленням сучасного суспільства, спрямованим на вирішення правил і умов ефективного і безпроблемного співіснування діалектично суперечливої єдності у системі «біосфера – людство». У статті порушено питання ретроспективного аналізу ідей формування екологічної культури: проаналізовано передумови становлення природоохоронної діяльності у різні періоди розвитку людської цивілізації, виокремлено основні історичні періоди та схарактеризовано тенденції її розвитку; проаналізовано теорію формування екологічної культури особистості, яка ґрунтується на системі наукових знань, які, в свою чергу, становлять основи педагогіки і взаємопов'язані з такими науками, як філософія, екологія, культурологія, соціологія, психологія, кожній із яких притаманна своєрідна гносеологічна позиція. Узагальнено положення і підходи міжгалузєвої інтеграції наукових висновків щодо особистісного феномену екологічної культури та основних її аспектів, які ґрунтуються на єдності екологічних знань, ціннісного ставлення до об'єктів природи та демонстрації природоохоронної поведінки.

Ключові слова: екологічна культура, ретроспективний аналіз ідей екологічної культури, етапи розвитку екологічної культури, основні аспекти формування екологічної культури особистості.

Актуальність (Introduction).

Сьогодення людської цивілізації характеризується усвідомленням абсолютної цінності Природи і неможливості існування біологічного виду *Homo sapiens* поза нею. Сьогодні потребують нагального розв'язання дві науково-політичні проблеми – екологічна безпека та харчування. Всі інші – економічні, енергетичні, демографічні, медичні, соціальні, психологічні, проблеми сучасних технологій – безпосередньо або опосередковано пов'язані з ними. Саме тому формування екологічної культури

особистості набуває глобального сенсу, стає філософією і метою сучасного освітнього процесу як можливого засобу збереження, продовження і розвитку людської цивілізації.

Визначення шляхів формування екологічної культури особистості потребує усвідомлення генезису цього поняття, аналізу досвіду і етапів формування екологічної культури людства.

Аналіз останніх досліджень та публікацій (Analysis of recent researches and publications). Про-

блема формування екологічної культури сучасного соціуму як одна із глобальних проблем розвитку світової спільноти знаходиться в полі наукових досліджень таких науковців, як А. Ахієзер, Н. Депенчук, М. Голубець, Р. Карпінська, М. Михальченко, С. Мороз, А. Нагорна, М. Огняник, Н. Пустовіт, М. Тарасенко, М. Хілько, Ю. Шеляг-Сосонко. У соціально-філософському плані цю проблему розглядали В. Андрущенко, Г. Бачинський, М. Будика, С. Валентей, С. Васюта, П. Гайдено, Е. Гірусов, І. Грабовський, Д. Гродзінський, Г. Добров, В. Касьян, В. Князев, В. Комаров, Б. Коммонер, К. Кондратьєв, В. Крисаченко, В. Кухар, П. Куусі, Д. Ліхачов, А. Лой, В. Лось, Г. Марчук, М. Моїсєєв, С. Мороз, П. Олдак, А. Печчеї, Е. Піанка, Т. Пікашова, Е. Прусов, М. Реймерс, У. Рукельхауз, В. Урсул, С. Хантінгтон, Г. Хефлінг, І. Фролов та інші вітчизняні та зарубіжні науковці.

Мета (Purpose). Здійснити ретроспективний аналіз ідей формування екологічної культури.

Методи (Methods). Теоретичні: аналіз, систематизація й узагальнення даних загальної й спеціальної психолого-педагогічної та методичної літератури з проблеми ретроспективного аналізу ідей формування екологічної культури з метою визначення теоретико-методичних засад і основних підходів до з'ясування змісту поняття «екологічна культура» та етапів його становлення.

Результати (Results). Проблема формування екологічної культури у періоді свого існування прирівнюється до періоду існування людства та розвитку його природоперетворювальної діяльності. На сучасному етапі розвитку цивілізації основоположним є усвідомлення того факту, що людство має коригувати стосунки із навколишнім середовищем заради збереження життя на планеті, оскільки жодна зі сторін цього процесу не є незмінною. Саме

тому на сьогоднішній день одним із основних напрямів стратегії сталого розвитку є стратегія екологічної безпеки, яка передбачає формування екологічної культури особистості кожного члена суспільства.

Використовуючи історико-логічний метод, дослідники порушеної нами проблеми виокремлюють наступні основні етапи розвитку теорії і практики формування екологічної культури: донауковий етап (представлений у легендах, міфах давньогрецького періоду, язичницьких традиціях); пізній античний час та Середньовіччя (накопичення та усвідомлення природничих знань, що становить основу методологічних засад екологічної та педагогічної науки); становлення екології як самостійної науки (кінець XIX – середина XX ст.); новий етап (60-ті рр. XX ст., характеризується науковим та суспільним усвідомленням екологічних проблем) [4, с.18-19].

Узагальнення відомостей про спосіб життя та його залежність від природних умов, особливості функціонування організмів у природі маємо у працях Геракліта, Гіппократа («Про повітря, воду і мистецтво», близько 390 р. до н. е.), Теофраста (у його працях простежуються перші узагальнення екологічної інформації про рослини, їх будову, фізіологію, географічне поширення, 370–285 рр. до н.е.), Тита Лукреція Кара («Про природу речей», де послідовно у шести книгах викладено закони світобудови, руху, пізнання і збереження матеріального світу), Аристотеля («Про виникнення тварин»)[10], Теофраста Ерезинського (визначення залежності різноманітності рослин від зовнішніх умов), Плінія Старшого (дослідження впливу волоського горіха на рослини, що ростуть під ним)[3] та ін.

Подальший розвиток філософських поглядів сприяє диференціації узагальнених учень про природу та лю-

дину у ній: виокремлюються окремі напрями - математика, астрономія, медицина та інш.

Філософія Середньовіччя, представлена у працях Августина Блаженного, Северина Боеція, Томи Аквінського, мала теологічний характер і сповідувала відрив людської сутності від природи, висувачи на передній план неоплатонізм, що призвело до втрати зв'язку з природничо-науковою думкою [6].

Глобальні географічні відкриття епохи Відродження стали підґрунтям для виникнення перших еволюційних теорій, спроб систематизації флори і фауни, опису біологічних періодів у житті живих організмів тощо, які відображено у напрацюваннях А. Цезальпіна, С. Крашеннікова, П. Паласа, Ж. Б. Ламарка, К. Ф. Рулье, Н. Северцева, К. Ліннея, Ю. Лібіха та багатьох інших учених.

Праці І. Канта, Й. Гердера, Ф. Шеллінга, Й. Гете, Л. Фейєрбаха та ін. є підтвердженням розвитку світоглядних ідей взаєморозвитку людини і природи.

Пізніше ідеї природодоцільної діяльності людини, її розвитку у гармонії з природою, виховання особистості на засадах природовідповідності знаходять своє втілення у працях Я. Коменського («Велика дидактика»), у його педагогічних ідеях: організація шкільного саду, присадибної ділянки для того, аби надати учням можливість насолоджуватись спілкуванням із об'єктами природи і застосовувати теоретичні знання на практиці. Послідовниками ідей, зароджених у «Великій дидактиці», є Ж. - Ж. Руссо, Й. Г. Песталоцці, Клод Корбон та інші. Переконання та ідеї названих науковців сприяли розширенню форм природоохоронної діяльності людини та формування її екологічної культури.

Важливими відкриттями цього періоду, які сприяли формуванню екології як самостійної науки, були роботи

Ч. Дарвіна «Подорож натураліста навколо світу на кораблі «Бігль», «Походження видів», «Про земляних черв'яків» [2, 20], у яких дослідник обґрунтовує теорію еволюції, згідно з якою було виявлено органічний зв'язок між людиною і природою. Керуючись ідеями Ч. Дарвіна, у 1866 р. німецький біолог Ернест Геккель вносить пропозицію називати терміном «екологія» науку про взаємини живих організмів з навколишнім середовищем. Виокремлення терміну не варто вважати відправною точкою існування нової науки: це було закономірним наслідком розвитку напрямку людського пізнання, яке набуло термінологічного оформлення [11].

Українська наука цього періоду збагачується ідеями Г. Сковороди, який, не відкидаючи потребу людини у матеріальних благах та використанні для їх забезпечення дарів навколишнього світу, був переконаний, що сама природа все необхідне зробила легким, а важкодоступне – непотрібним [7].

Період «Нового часу», на думку дослідника С. Рудишина, характеризується установками про необхідність опанувати природу, «завоювати» її [6]. Сьогодні ми уже розуміємо наслідки такого споживацького ставлення до навколишнього середовища.

У XIX-XX ст, якими окреслюється період становлення екології як науки і посиленої уваги до формування екологічної культури особистості, характеризується глобальними відкриттями: синтетична теорія еволюції І. Шмальгаузена, М. Дубиніна, К. Завадського, Дж. Хакслі; дослідження структури нуклеїнових кислот, формулювання теорії гена; вчення В. Вернадського про біосферу; дослідження В. Сукачевим біогеоценозу тощо.

Кінець XX століття як новий період розвитку розвитку теорії і практики формування екологічної культури окре-

слений найвизначнішою концептуальною суспільно-політичною подією: у 1992 р. відбулася Конференція ООН із навколишнього середовища та розвитку, де було запропоновано нову філософію існування цивілізації на планеті - Концепцію сталого розвитку, що базується на ідеї узгодження керування трьома взаємозалежними сферами: економікою, екологією і соціальними процесами. Серед екологічних пріоритетів сучасності чільне місце було відведено проблемі розвитку екологічної освіти і культури[5].

Звичайно, серед наукових досліджень сьогодення напрацювання з проблем формування екологічної культури особистості займають чільне місце: сучасні українські вчені-філософи проводять плідні дослідження різних аспектів взаємовідносин в системі «людина-природа»[6].

Серед фундаментальних праць останніх десятиліть, у яких ключовими питаннями є проблеми екологічних знань, екологічної культури, є наступні: К. Корсак (екологічна освіта, сучасний стан системи «біосфера-суспільство»); В. Крисаченко (детальний аналіз поняття «екологічна культура»); С. Кримський (аспекти взаємовідносин між людиною, суспільством і природою); Т. Гардашук (проблеми екоосвіти); М. Гладкий (екологічна культура у світлі сучасної екологічної ситуації в Україні) та інш.

Висновки і перспективи (Discussion). Ефективна природодоцільна взаємодія людини з навколишнім середовищем є необхідною умовою і передумовою становлення, функціонування і розвитку суспільства і людської цивілізації. Сказане вище визначає провідну роль екологічної культури особистості як однієї з важливих умов вияву цього взаємозв'язку, що впливає на екологічну ситуацію у світі.

Саме тому перспективи дослідження вбачаємо у визначенні змісту

та структури поняття «екологічна культура» студентів університетів наук про життя, а також в реалізації через освітній процес принципово нових ідей, методів, підходів формування екологічної культури студентів, які б ураховували структуру екологічних знань, соціальні функції сучасної екології, традиції, звичаї, історичний досвід українського народу у справі досягання себе, свого місця в природі, зв'язків із навколишнім середовищем.

Список використаних джерел

1. Долгілевич М. Й., Вінничук М. М. Загальна екологія: навчальний посібник. Житомирський інженерно-технологічний інститут, 2000. 158 с.
2. Дубовий В., Дубовий О. Екологічна культура: навчальний посібник. Херсон: Гринь Д.С. 2016. 256 с.
3. Кучерявий В. П. Екологія: підручник. Львів: Світ, 2001. 500 с.
4. Нінова Т.С. Підготовка майбутніх учителів хімії до екологічної освіти і виховання учнів: дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Черкаси, 2001. 220 с.
5. Програма дій «Порядок денний на XXI століття»/ пер. з англ.: ВГО «Україна. Порядок денний на XXI століття»/ за ред. В.Я. Шевчука. К.: Інтерсфера, 2000. 360 с.
6. Рудишин С. Філософські основи екологічної освіти: генезис, сучасні тенденції розвитку. *Філософія освіти*. 2011. № 1-2(10). С. 375-389.
7. Сковорода Григорій. Твори: у 2-х т. К.: АТ «Обереги», 1994. Т.1-528 с.; Т.2.- 480 с.
8. Сорочинська О. А. Провідні тенденції у процесі взаємодії людини і природи (історичний аспект). *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*. 2008. № 37. С. 206-210.
9. Чигур Р.Ю. Роль держави у формуванні екологічної культури сус-

пільства. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2016. С. 139-143. Режим доступу:

<http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11880/Chyhur%20R.%20Yu..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

10. Шевчук С. Аристотель – засновник науки (соціокультурні та епістемологічні детермінанти наукової програми мислителя). *Вісник Львівського університету. Серія: філософ.-політолог. студії*. 2018. Вип.20. С. 115-120.

11. Haeckel E. Generelle Morphologie. Über Entwicklungsgang und Aufgabe der Zoologie. 1869. Bd. 5. S. 3-15.

References

1. Dolgilevich, M.Y., Vinnychuk, M.M. (2000). *Zahalna ekolohiia: navchalnyi posibnyk* [General ecology: a study guide]. Zhytomyr Institute of Engineering and Technology, 158.

2. Dubovy, V., Dubovy, O. (2016). *Ekolohichna kultura: navchalnyi posibnyk* [Ecological culture: a study guide]. Kherson: Hrin D.S., 256.

3. Kucheryavy, V. P. *Ekolohiia: pidruchnyk* [Ecology: a textbook]. Lviv: Svit, 500.

4. Ninova, T.S. (2001). *Pidhotovka maibutnikh uchyteliv khimii do ekolohichnoi osvity i vykhovannia uchniv* [Preparation of future chemistry teachers for ecological education and education of students]. Cherkasy, 220.

5. Prohrama dii «Poriadok denniy na XXI stolittia» (2000). [Program of Action "Agenda for the XXI Century"]. Kyiv, Intersfera, 360.

6. Rudyshyn, S. (2011). *Filosofski osnovy ekolohichnoi osvity: henezys, suchasni tendentsii rozvytku* [Philosophical foundations of environmental education: genesis, modern development trends]. *Philosophy of education*, 1-2(10), 375-389.

7. Skovoroda, Hryhoriy (1994). *Tvory* [Writings]. Kyiv: AT «Oberehy», T.1-528, T.2.- 480.

8. Sorochynska, O. A. (2008). *Providni tendentsii u protsesi vzaiemodii liudyny i pryrody (istorychnyi aspekt)*. [Leading trends in the process of human-nature interaction (historical aspect)]. *Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University*, 37, 206-210.

9. Chigur R.Yu. (2016). *Rol derzhavy u formuvanni ekolohichnoi kultury suspilstva* [The role of the state in the formation of environmental culture of society]. *Actual problems of philosophy and sociology*, 139-143. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/11880/Chyhur%20R.%20Yu..pdf?sequence=1&isAllowed=y>

10. Shevchuk, S. (2018). *Aristotel – zasnovnyk nauky (sotsiokulturni ta epistemolohichni determinanty naukovoi prohramy myslytelia)* [Aristotle - the founder of science (sociocultural and epistemological determinants of the thinker's scientific program)]. *Bulletin of Lviv University. Series: philosopher-political scientist. studio*, 20, 115-120.

11. Haeckel, E. (1869). *Generelle Morphologie. Über Entwicklungsgang und Aufgabe der Zoologie*. Bd. 5, 3-15.

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE IDEAS OF FORMING THE ECOLOGICAL CULTURE OF LIFE SCIENCES UNIVERSITY STUDENTS

Babkovych R. Ya.

Abstract. *Ecological culture as a branch of science and a complex characteristic of an individual and his behavior in society has a complex genesis, the stages of its formation are clearly related to the development of human civilization from the stage of the birth of productive forces to the present. The ecological culture of a specialist's personality, especially one whose activity is related to the transformation of the environment, is a social order*

© Бабкович Р. Я.

HUMANITARIAN STUDIOS: PEDAGOGICS, PSYCHOLOGY, PHILOSOPHY Vol 14(4) 2023

of modern society, aimed at solving the rules and conditions of effective and problem-free coexistence of dialectically contradictory unity in the «biosphere – humanity» system. The article raises the question of a retrospective analysis of the ideas of the formation of ecological culture: the prerequisites for the establishment of environmental protection activities in different periods of the development of human civilization are analyzed, the main historical periods are singled out and the trends of its development are characterized; the theory of the formation of the ecological culture of the individual is analyzed, which is based on the system of scientific knowledge, which, in turn, form the basis of pedagogy and are interconnected with such sciences as philosophy, ecology, cultural studies, sociology, psychology, each of which has its own unique epistemological position. The provisions and approaches of interdisciplinary integration of scientific findings regarding the personal phenomenon of ecological culture and its main aspects, which are based on the unity of ecological knowledge, value attitude to natural objects and demonstration of environmental protection behavior, are summarized.

Key words: *ecological culture, retrospective analysis of ideas of ecological culture, stages of development of ecological culture, main aspects of formation of ecological culture of personality.*